

Justitiekammarens betänkande

1980/81:2

om vittnesförhör med psykologer

Motion

I motion 1979/80:273 av förste vice talmannen Ingegerd Troedsson (m) och Gullan Lindblad (m) hemställs att riksdagen beslutar om sådan ändring i rättegångsbalken att också psykolog omfattas av det i 36 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken angivna förbudet mot vittnesförhör.

I motionen erinras om det i 36 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken intagna förbudet att som vittne höra läkare, advokater, sjuksköterskor m. fl. angående något som omfattas av regler om tystnadsplikt. Motionärerna framhåller att bakgrunden till bestämmelsen är att en person kan dra sig för att anlita t. ex. en läkare eller en advokat eller att lämna denne erforderliga upplysningar om han inte kan påräkna en fullständig diskretion. Sekretessintresset har i dessa fall, understryker motionärerna, ansetts väga tyngre än behovet av utredning inom rättskipningen; undantag från vittnesförbudet görs bara i mål om mycket grova brott. För psykologernas yrkesutövning krävs enligt motionärernas mening att en förtroendefull relation upprättas till klienten på samma sätt som gäller för läkare m. fl. Motionärerna stöder sig på att Sveriges psykologförbund anser att den angivna kretsen av yrkesutövare som omfattas av frågeförbudet i 36 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken bör utökas till att gälla också legitimerade psykologer.

Gällande ordning

Inledning

Den 1 januari 1981 träder en ny sekretesslagstiftning i kraft (prop. 1979/80:2, KU 37, rskr 179). Den nya sekretesslagen (1980:100) innehåller bl. a. bestämmelser om tystnadsplikt i det allmännas verksamhet, vilka ersätter de spridda regler på området som f. n. gäller (jfr. prop. 1979/80:80). I anslutning till att sekretesslagen antogs gjordes också vissa ändringar i reglerna i rättegångsbalken (RB) om bl. a. i vilka fall en domstolsförhandling får hållas inom stängda dörrar av sekretesshänsyn (SFS 1980:101). Ändringarna i RB gäller också reglerna om förhållandet mellan tystnadsplikt och vittnesplikt.

Rättegångsbalken

Enligt svensk rätt är det en allmän medborgerlig skyldighet att inställa sig som vittne vid domstol och där avlägga vittnesmål. Vittnesplikten regleras i

RB. Som en grundsats gäller att en tystnadsplikt får vika för reglerna om vittnesplikt (jfr. prop. 1979/80:2, s. 397 ff.). Härifrån görs dock vissa undantag i 36 kap. 5 § RB, som innehåller regler om att vittnesförhör inte får ske med den som är underkastad tystnadsplikt i vissa fall. I 5 § andra stycket föreskrivs sålunda att advokat, läkare, tandläkare, barnmorska, sjuksköterska, kurator vid familjerådgivningsbyrå som drivs av kommun, landstingskommun, församling eller kyrklig samfällighet, eller deras biträden inte får höras om något som på grund av denna deras ställning har anförtratts dem eller de i samband därmed har erfarit, med mindre det är i lag medgivet eller den, till vilkens förmån tystnadsplikten gäller, samtycker därtill. Enligt paragrafens fjärde stycke är dock annan än försvarare alltid skyldig att avge utsaga i mål om ansvar för brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i två år.

Reglerna i 36 kap. 5 § RB har motsvarande tillämpning i fråga om förhör med part under sanningsförsäkran samt i fråga om företeende av skriftlig handling som bevis och tillhandahållande för syn av föremål eller skriftlig handling.

Enligt 5 kap. 1 § RB i dess lydelse fr. o. m. den 1 januari 1981 får rätten under vissa angivna förutsättningar förordna att en förhandling skall hållas inom stängda dörrar om det kan antas att vid förhandlingen kommer att förebringas sekretessbelagda uppgifter. Bestämmelsen är tillämplig bl. a. då ett vittne hörs angående något som han enligt sekretesslagen har tystnadsplikt om. Har en förhandling i sådant fall hållits inom stängda dörrar äger rätten för dem som har varit närvarande förordna om tystnadsplikt i fråga om de uppgifter som har framkommit.

Legitimation för psykologer

Sedan den 1 juli 1978 kan en psykolog erhålla legitimation av socialstyrelsen. Föreskrifter härom ges i förordningen (1978:341) om legitimation av psykolog. Enligt 1 § krävs för legitimation i regel att sökanden har avlagt svensk psykologexamen och därefter under ett år har fullgjort av socialstyrelsen föreskriven praktisk tjänstgöring. Legitimerade psykologer står i yrkesutövningen under socialstyrelsens tillsyn. I 5 § föreskrivs straffrättsligt skydd för beteckningen legitimerad psykolog.

Bestämmelser om tystnadsplikt

De personkategorier som anges i 36 kap. 5 § andra stycket RB och som alltså omfattas av det där föreskrivna förbudet mot vittnesförhör i vissa fall är underkastade tystnadsplikt enligt föreskrifter i skilda författningar.

I lagen (1980:11) om tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen m. fl. finns bestämmelser om tystnadsplikt för den personal som medverkar i vårdarbetet inom hälso- och sjukvården. Bestämmelserna omfattar bl. a.

personal vid sjukhus eller andra inrättningar för vård av patienter och den som i annat fall i egenskap av legitimerad yrkesutövare meddelar vård åt patienter eller tillhör personal som biträder en sådan yrkesutövare i vården. Bestämmelserna är därmed tillämpliga för sådana psykologer som är att hänföra till den personal eller kategori av yrkesutövare som nu har nämnts. Tystnadsplikten tar sikte på sådana uppgifter som har meddelats i förtroende samt på uppgifter om någons hälsotillstånd eller personliga förhållanden i övrigt.

För psykologer som är verksamma utanför hälso- och sjukvården gäller f. n. de regler om tystnadsplikt som finns för det särskilda område där psykologen är verksam, t. ex. samhällets barnavård, omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, arbetsvård och kriminalvård.

Fr. o. m. den 1 januari 1981 kommer, såsom inledningsvis har sagts, för den som är i allmän tjänst i stället för nuvarande regler om tystnadsplikt att gälla de bestämmelser härom som finns i den nya sekretesslagen. I den lagen finns flera bestämmelser om sekretess – dvs. bl. a. tystnadsplikt – inom områden där psykologer är verksamma. Förutom för hälso- och sjukvården och för socialvården (familjerådgivningen) innehåller sekretesslagen således särskilda regler om sekretess för psykologer inom skolans elevvårdande verksamhet, myndighets personalsociala verksamhet och försvarsmaktens personalvård avseende värnpliktiga. Den tystnadsplikt som föreskrivs för psykologer på dessa områden är av liknande slag som den som föreskrivs för personalen inom hälso- och sjukvården och socialvården. Inom andra områden än de som nu har nämnts kommer i regel inte att gälla några särskilda sekretessregler för psykolog, utan denne blir i förekommande fall underkastad de sekretessregler som kommer att gälla för resp. område.

I de regler i sekretesslagen som särskilt tar sikte på psykologer görs inte någon skillnad mellan psykologer med eller utan legitimation.

Förarbeten

Det i 36 kap. 5 § andra stycket RB avsedda s. k. frågeförbudet är uppställt huvudsakligen till skydd för enskilda. I förarbetena till bestämmelsen (SOU 1938:44 s. 392) framhölls sålunda att vissa yrkesutövare intar en sådan förtroendeställning i förhållande till allmänheten att en viss tystnadsplikt till skydd för den enskilde var påkallad. Med hänsyn till vikten av att tillgängliga upplysningskällor kan utnyttjas i rättegång framhölls vidare att stor försiktighet bör iakttas när det gäller att bestämma de yrkesgrupper för vilka tystnadsplikten borde gälla framför vittnesplikten.

Genom lagändring år 1973 utvidgades den krets av yrkeskategorier som räknas upp i 36 kap. 5 § andra stycket RB till att omfatta sjuksköterskor. I propositionen (prop. 1973:30 s. 89) med förslag till ändringen, vilken var föranledd av en framställning från Svensk sjuksköterskeförening, konstaterades bl. a. att bestämmelserna om tystnadsplikt var desamma för läkare och

sjuksköterskor. Enligt departementschefens mening var det därför av intresse från principiell synpunkt att också reglerna om vittnesplikt gjordes lika för läkare och sjuksköterskor. I sitt av riksdagen godkända betänkande (JuU 1973:17) biträdde justitieutskottet lagförslaget.

Utskottet tog i sitt betänkande upp frågan om att utsträcka bestämmelsens räckvidd även till andra kategorier av vårdpersonal, främst inom sjukvården, som kommer i kontakt med och får kännedom om patienters förhållanden. Härvidlag anförde utskottet att det för den enskilde inte sällan kan vara av väsentlig betydelse att vad han i förtroende meddelar sådan personal inte kommer till allmänhetens kännedom på den vägen att tystnadsplikten upphävs, om vederbörande kallas som vittne inför domstol. Samtidigt måste enligt vad utskottet underströk – med hänsyn till vikten av att tillgängliga upplysningskällor kan utnyttjas i rättegång – stor försiktighet iaktas när det gäller att befria yrkesgrupper från vittnesplikt. Enligt utskottets mening borde i sammanhanget också beaktas att en stor del av den personal som skulle omfattas av en mera långtgående lagändring redan var undantagen från vittnesplikten, nämligen i den mån den är att anse som biträde åt läkare eller annan yrkesutövare som befriats från vittnesplikt. Bl. a. på grund härav stannade utskottet för att då inte förorda någon ytterligare utvidgning av den aktuella personkretsen.

De ändringar i reglerna om förhållandet mellan tystnadsplikt och vittnesplikt som beslutades samtidigt med sekretesslagen berör 36 kap. 5 § andra stycket RB endast i redaktionellt hänseende. I det lagstiftningsärendet togs inte till särskild behandling upp frågan om att ändra den krets av yrkeskategorier som enligt lagrummet är befriad från vittnesplikt.

Remissyttranden

Remissyttranden över motionen har avgetts av riksåklagaren, hovrätten för Västra Sverige, socialstyrelsen, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Tjänstemännens centralorganisation (TCO) och Centralorganisationen SACO/SR. Yttrande över motionen har vidare inkommit från Sveriges psykologförbund.

Riksåklagaren har till sitt yttrande fogat yttranden från överåklagarna i Stockholms, Göteborgs och Malmö åklagardistrikt samt länsåklagarna i Uppsala län, Göteborgs och Bohus län samt Värmlands län.

Landsorganisationen i Sverige har avstått från att avge yttrande.

Flertalet remissinstanser ställer sig positiva till att också legitimerade psykologer tas undan från vittnesplikten. En remissinstans avstyrker bifall till motionen.

Motionsyrkandet tillstyrks, på de skäl som har anförts i motionen eller utan närmare kommentar, av *socialstyrelsen*, *Tjänstemännens centralorganisation* och *Centralorganisationen SACO/SR*.

Också *Sveriges advokatsamfund* tillstyrker bifall till motionen. Advokat-

samfundet erinrar härvid om att psykologer har funktioner som gör att de i väl så hög grad som läkare och sjuksköterskor kommer i kontakt med andra människors strängt privata förhållanden. Sedan legitimation av psykologer genomförts den 1 juli 1978 synes enligt advokatsamfundets mening något tekniskt hinder inte föreligga för den ifrågasatta lagändringen. De skäl som motiverade att sjuksköterskor fördes in bland de kategorier yrkesutövare som enligt 36 kap. 5 § andra stycket RB är särskilt undantagna från vittnesplikt synes därför enligt advokatsamfundets uppfattning gälla också för psykologer.

Riksåklagaren, som ställer sig positiv till motionsyrkandet, pekar på att psykologerna otvivelaktigt tillhör en kategori av yrkesutövare som intar en sådan förtroendeställning i förhållande till allmänheten att en viss tystnadsplikt till skydd för den enskilde är påkallad. De skäl som har motiverat urvalet av de yrkesgrupper som undantagits från tystnadsplikten gör sig enligt riksåklagarens mening gällande även beträffande dessa yrkesutövare. Från principiell synpunkt är det vidare enligt riksåklagaren önskvärt att reglerna om vittnesplikt på samma sätt som reglerna om tystnadsplikt är lika för läkare och legitimerade psykologer. I den mån psykolog verkar som biträde åt läkare eller annan i 36 kap. 5 § andra stycket RB angiven personkategori görs undantag från vittnesplikten. I sak borde, framhåller riksåklagaren, inte någon skillnad finnas för det fall en psykolog arbetar självständigt; ofta torde omständigheter som i detta sammanhang är ovidkommande bestämma om verksamheten sker på det ena eller andra sättet. Med hänsyn till det sagda och då de legitimerade psykologerna numera bildar en klart avgränsad yrkesgrupp har riksåklagaren inte någon erinran i princip mot att legitimerade psykologer förs in bland de kategorier yrkesutövare som enligt 36 kap. 5 § andra stycket RB är särskilt undantagna från vittnesplikt. Om frågan skall bli föremål för lagstiftning nu förordar riksåklagaren dock – bl. a. med hänsyn till de förändringar som såväl socialvård som sjukvård har undergått under senare år – att en inventering görs av de andra kategorier av hälso- och sjukvårdspersonal beträffande vilka det kan föreligga behov av undantag från den allmänna vittnesplikten.

Hovrätten för Västra Sverige har en mera kritisk syn på motionsyrkandet. Inledningsvis anför hovrätten att det önskemål om att främja en förtroendefull relation mellan yrkesutövare och klient som har åberopats till stöd för gällande undantag beträffande vissa yrkesutövare inom sjukvården och familjerådgivningen torde, som motionärerna framhållit, motivera att undantagskretsen utvidgas till att omfatta även psykolog.

Till det anförda fogar emellertid hovrätten följande anmärkningar.

Sedan rättegångsbalkens tillkomst har de undantagna grupperna blivit allt fler. Frågan om att utsträcka undantagsbestämmelsens räckvidd till en rad kategorier av vårdpersonal har tidigare aktualiserats (se justitiekontorets betänkande JuU 1973:17 s. 24). Mot denna bakgrund förtjänar påpekas att motionärernas förslag ytterligare inskränker möjligheterna att i rättegång

utnyttja den bästa bevisningen. Det är inte självfallet att det sålunda berörda utredningsintresset konsekvent bör få stå tillbaka för ett ibland tämligen uttunnat sekretessintresse. Vad som på ett svåröverskådligt sätt äventyras genom alltför långtgående undantag från vittnesplikten är nämligen – för att knyta an till edstemat – domstolarnas möjligheter att utröna sanningen och därmed ytterst rättssäkerheten. Hovrätten kan därför ansluta sig till vad justitieutskottet i sitt nämnda betänkande uttalat om att stor försiktighet måste iaktas när det gäller att befria yrkesgrupper från vittnesplikt. De överväganden motionärernas förslag ger anledning till rör emellertid inte endast det lämpliga i att föga ytterligare en yrkesgrupp till undantagskretsen utan även den lagstiftningsteknik som bör komma till användning. Enligt gällande rätt sker avvägningen mellan de motstående intressen som ligger till grund för vittnesplikten och tystnadsplikten uteslutande på lagstiftningsplanet. Fråga är emellertid om inte denna avvägning åtminstone till viss del bör få ske vid rättstillämpningen i det enskilda fallet. Vad som härvidlag kan krävas – t. ex. i form av vidgade möjligheter för domstol att förordna om förhandlings- och handlingssekretess – måste uppenbarligen utredas närmare. Hithörande frågor synes förtjäna uppmärksammas av den pågående rättegångsutredningen.

Sveriges domareförbund avstyrker bifall till den i motionen föreslagna ändringen i rättegångsbalken. Enligt domareförbundets mening har genom de bestämmelser i sekretesslagen om sekretess för psykologer som träder i kraft den 1 januari 1981 och de i samband därmed föreslagna ändringarna i 5 kap. RB en rimlig avvägning gjorts mellan den enskildes anspråk på diskretion och behovet av utredning inom rättskipningen. Domareförbundet anför vidare att starka skäl bör föreligga för att vittnesförbudet i 36 kap. 5 § RB skall få utsträckas till nya yrkesgrupper. Det kan enligt domareförbundet ifrågasättas om inte rättskipningens intresse redan nu har fått alltför mycket träda tillbaka för behovet av sekretess.

Sveriges psykologförbund förklarar i sitt yttrande att förbundet helt kan ställa sig bakom motionsyrkandet. I likhet med vad som anförs i motionen framhåller förbundet att också för psykologens yrkesutövning krävs att en förtroendefull relation upprättas till klienten. En viktig förutsättning för att en person skall våga anlita en psykolog och för att förtroendefull terapeutisk relation skall kunna upprättas är, enligt vad förbundet påpekar, att klienten kan påräkna en så fullständig diskretion som möjligt. Enligt förbundets uppfattning bör också när det gäller psykologer sekretessintresset vid vittnesförhör väga tyngre än behovet av utredning inom rättskipningen. Förbundet uttalar mot bakgrund av det anförda att legitimerade psykologer, psykologer som innehar psykologtjänst samt deras biträden bör omfattas av det i 36 kap. 5 § andra stycket RB angivna vittnesförbudet.

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet en motion vari efterlyses förbud mot vittnesförhör med psykologer i vissa fall.

Enligt svensk rätt är det en allmän medborgerlig skyldighet att inställa sig som vittne vid domstol och där avlägga vittnesmål. Vittnesplikten, som regleras i rättegångsbalken, har i princip företräde framför den tystnadsplikt som kan åvila vittnet. Från denna grundsats görs dock undantag i 36 kap. 5 § rättegångsbalken, vari stadgas att vittnesförhör inte får ske med den som är underkastad tystnadsplikt i vissa fall. Enligt paragrafens andra stycke får sålunda personer tillhöriga där angivna yrkesgrupper inte höras om något som de i sin yrkesutövning har blivit anförtrodda eller som de i samband därmed har fått veta. Vittnesförhör får dock ske om det är medgivet i lag eller den till vilkens förmån tystnadsplikten gäller samtycker därtill. De yrkesgrupper som omfattas av frågeförbudet är advokater, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor, kuratorer vid familjerådgivningsbyråer som drivs av kommun, landstingskommun, församling eller kyrklig samfällighet och deras biträden. Annan än försvarare är dock alltid skyldig att avge utsaga i mål om ansvar för grovt brott.

Det angivna s. k. frågeförbudet är uppställt huvudsakligen i syfte att ge skydd för de enskilda personer som anlitar advokater, läkare m. fl. I förarbetena till den aktuella bestämmelsen framhålls sålunda att vissa yrkesutövare intar en sådan förtroendeställning i förhållande till allmänheten att en viss tystnadsplikt till skydd för den enskilde är påkallad. I samband med att frågeförbudet genom en lagändring år 1973 utvidgades till att omfatta sjuksköterskor anfördes bl. a. principiella skäl härför; föreskrifterna om tystnadsplikt var desamma för läkare och sjuksköterskor, och det var därför av intresse från principiell synpunkt att också reglerna om vittnesplikten gjordes lika för dessa båda yrkesgrupper.

I motionen förespråkas att det berörda frågeförbudet utsträcks till att gälla också psykologer. Motionärerna pekar bl. a. på att psykologerna lika väl som läkarna har behov av att i sitt arbete skapa en förtroendefull relation till sina klienter.

Vid utskottets remissbehandling av motionen har flertalet remissinstanser ställt sig positiva till motionsyrkandet. En remissinstans har avstyrkt bifall till motionen.

Från några av de remissinstanser som intar en positiv hållning till motionsyrkandet anfördes bl. a. att de skäl som har motiverat urvalet av de yrkesgrupper som f. n. omfattas av frågeförbudet gör sig gällande också beträffande psykologer. En remissinstans framhåller att om frågan skall bli föremål för lagstiftning nu en inventering bör göras av de andra kategorier av hälso- och sjukvårdspersonal beträffande vilka det kan finnas behov av undantag från den allmänna vittnesplikten. En kritisk synpunkt som anfördes är att det inte är självklart att intresset av utredning inom rättskipningen konsekvent bör få stå tillbaka för integritetsintressena. Under hänvisning till ett sådant resonemang avstyrks bifall till motionen av en remissinstans.

Vid riksdagsbehandlingen av lagändringen år 1973 uttalade justitieutskottet att stor försiktighet måste iakttas när det gäller att befria yrkesgrupper

från vittnesplikten. Detta uttalande äger enligt utskottets mening alltjämt giltighet; mot intresset att skydda dem som vänt sig till någon ur de aktuella yrkesgrupperna måste vägas intresset av att tillgängliga upplysningskällor kan utnyttjas i rättskipningen.

Mot den angivna bakgrunden gör utskottet följande bedömning av motionsspörsmålet.

Psykologerna intar i förhållande till allmänheten en förtroendeställning liknande den som intas av de yrkesgrupper som omfattas av gällande frågeförbud. Ett uttryck för den förtroendeställning som psykologerna intar är de bestämmelser om sekretess i den nya sekretesslagen som särskilt avser psykologer. Enligt sekretesslagen kommer nämligen psykologerna inom många av sina verksamhetsområden att vara underkastade en tystnadsplikt som i princip är densamma som föreskrivs för bl. a. läkare och sjuksköterskor.

En utvidgning av frågeförbudet till att omfatta också psykologer kan med hänsyn till det sagda i och för sig synas både sakligt och principiellt motiverad.

Utskottet ställer sig ändå något tvekande inför motionsönskemålet.

Mot att riksdagen – såsom motionärerna yrkat – beslutar en omedelbar lagändring i angiven riktning talar nämligen den omständigheten att yrkesgruppen f. n. består av både legitimerade och icke legitimerade psykologer. Det synes därför möta lagtekniska svårigheter att bestämma den krets av psykologer som med hänsyn till arbetets natur skulle kunna komma i fråga för en begränsning av vittnesplikten.

Större tveksamhet hyser utskottet inför det förhållandet att ett bifall till motionsyrkandet skulle innebära att vittnesplikten ytterligare inskränks till förfång för rättskipningen. Ett sådant ingrepp i rättegångsordningen bör enligt utskottets mening inte göras beträffande en enstaka yrkesgrupp utan att frågan prövats mera allsidigt än som kunnat ske i detta sammanhang. Det kan nämligen finnas andra yrkesgrupper vilka av sakliga eller principiella skäl bör omfattas av frågeförbudet. Eventuellt kan också sättas i fråga om förbudet bör inskränkas till att gälla färre yrkesgrupper eller utformas på annat sätt än f. n.

Här behandlade frågor bör enligt utskottets mening närmare övervägas i lämpligt sammanhang. Det bör ankomma på regeringen att besluta om formerna för en sådan översyn.

Vad utskottet sålunda med anledning av motionen har anfört rörande översyn av frågeförbudet i 36 kap. 5 § rättegångsbalken bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Utskottet hemställer

att riksdagen med anledning av motion 1979/80:273 som sin mening
ger regeringen till känna vad utskottet har anfört om översyn av
frågeförbudet i 36 kap. 5 § rättegångsbalken.

Stockholm den 4 november 1980

På justitieutskottets vägnar

BERTIL LIDGARD

Närvarande: Bertil Lidgard (m), Åke Polstam (c), Eric Jönsson (s), Hans Petersson i Röstånga (fp), Arne Nygren (s), Björn Körlof (m), Lilly Bergander (s), Gunilla André (c), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Göte Jonsson (m), Helge Klöver (s), Ella Johnsson (c), Karl-Gustaf Mathsson (s), Bonnie Bernström (fp) och Maja Ohlin (s).

